

О. Ю. Леось,
здобувач, ст. викладач кафедри "Фінанси", Донецький державний університет управління
В. В. Мезін,
студент ОКР "Спеціаліст" кафедри "Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності",
Донецький державний університет управління

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН (ДОСВІД ІНШИХ КРАЇН)

ANALYSIS OF THE DEVELOPMENT AND THE FUNCTIONING OF FREE ECONOMIC ZONES, THE EXPERIENCES OF OTHER COUNTRIES

У статті розглянуто особливості функціонування вільних економічних зон, досвід інших країн щодо створення цих зон та можливість його використання в Україні.

The article describes the features of the functioning of free economic zones, the experiences of other countries to create these zones and their possible use in Ukraine.

Ключові слова: вільні економічні зони, митні зони, зони вільної торгівлі, технопарки, технополіси, залучення інвестицій, митні пільги, інноваційна діяльність.

Key words: free economic zones, customs zones, free trade zones, industrial parks, technopolises, attraction of investments, customs benefits, innovation activity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ В ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Вільні економічні зони вже досить тривалий проміжок часу є ефективним інструментом економічного розвитку країни. Наразі Україна потребує стимулювання експортного виробництва, зростання валютних доходів, поліпшення платіжного балансу та отримання доступу до нових технологій. Одним із варіантів вирішення цих проблем є створення вільних економічних зон (ВЕЗ).

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню ВЕЗ присвячені роботи багатьох авторів. Серед закордонних вчених найбільш відомі наступні: А. Базиль, Д. Гермідіс, М. Ісіхара, П. Райан, Т. Сімадзакі. Серед російських вчених питання створення і функціонування ВЕЗ вивчали О.Т. Богомолів, А.Н. Биков, Н.П. Гусаков, Б.Г. Дякін. Серед вітчизняних вчених питаннями, які пов'язані з ВЕЗ, займаються Н.А. Зотова, Є.М. Кожокін, Ю.С. Степанов, Н.П. Шмельов та Я.С. Друзік. Серед невирішених питань, що стосуються ВЕЗ, основним є оптимальний вибір правильного типу ВЕЗ для певної держави і певної території.

ЗАГАЛЬНА МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є аналіз світової практики створення ВЕЗ та можливість застосування на території України міжнародного досвіду. Основними завданнями є розгляд теоретичних основ функціонування ВЕЗ, розгляд основних типів ВЕЗ в США і Китаї, аналіз можливості використання досвіду цих держав в Україні.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Офіційно визнане поняття ВЕЗ відображено в документах Міжнародної конвенції по спрощенню і гармонізації митних процедур (Киото, травень 1973 р.): "Під вільною економічною зоною варто розуміти частину території однієї держави, на якій завезені товари звичайно розглядаються як товари, що знаходяться за межами митної території по відношенню до права імпор-

ту і відповідним податкам, і не піддаються звичайному митному контролю" [1].

Але найбільш поширене тлумачення зон — це їх трактування як "території, де введенням безмитного митного режиму, а також за допомогою інших економічних та адміністративно-правових заходів здійснюється стимулювання зовнішньоекономічної діяльності та залучення іноземного капіталу та ноу-хау" [2]. Перша вільна економічна зона в світі у сучасному вигляді була створена 1 січня 1970 року у Південній Кореї для підвищення темпів економічного розвитку. ВЕЗ успішно функціонують по всьому світу і є невід'ємною частиною економіки багатьох країн. Тому їх функціонування стає предметом багатьох досліджень і ведеться постійний пошук способів поліпшити принципи створення і роботи ВЕЗ.

В Україні, згідно із законодавством, вільна економічна зона "являє собою частину території України, на якій встановлюються і діють спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування і дії законодавства України" [3].

ВЕЗ одержали дуже широке поширення в багатьох країнах. Вчені виділяють такі типи ВЕЗ: митні зони; безмитні торгові зони; митні вільні зони; зони вільної торгівлі; зовнішньоторговельні зони; підприємницькі зони; зони техніко-економічного розвитку; зони розвитку нової і високої технології; науково-промислові парки; експортно-виробничі зони; вільні промислові зони; офшорні центри; вільні банківські зони; туристичні центри й ін. Їх класифікація представлена на рисунку 1.

Зони вільної торгівлі (ЗВТ). Вони являють собою обмежені ділянки території, у межах якої встановлено пільговий режим господарської, у т.ч. зовнішньоекономічної діяльності. Виникли ще в XVII—XVIII ст. Їх функції зводяться до ввозу, збереженню, сортуванню, упакуванню і перевалці товарів. Іноді допускається незначна обробка іноземних товарів з метою їхнього подальшого реекспорту. До числа зон вільної торгівлі можна віднести магазини "дьюті фрі" в міжнародних аеропортах і вільні гавані (порти) з пільговим торговим режимом. Прикладом ЗВТ в Україні є аеропорт Києва чи Донецька.

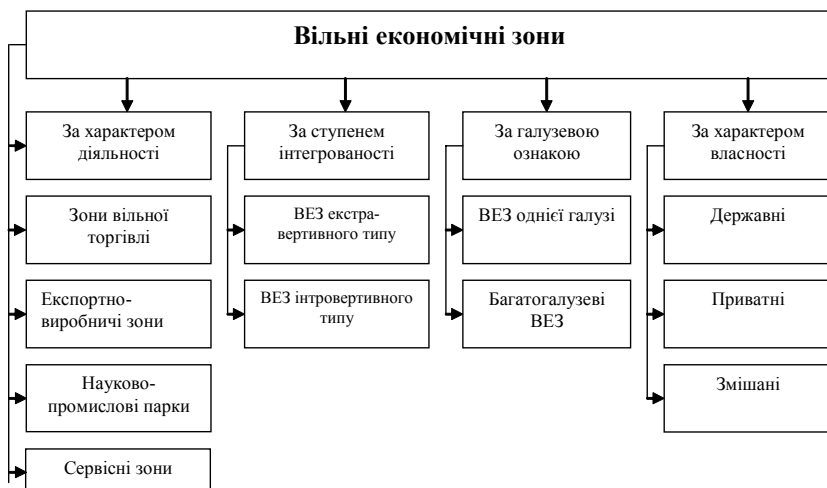

Рис. 1. Класифікація вільних економічних зон

Експортно-виробничі або промислово-виробничі зони. Вони виникли в результаті еволюції торговельних зон, коли в них стали ввозити не тільки товари, але й капітал, займатися не тільки торгівлею, але і виробничою діяльністю. Промислово-виробничі зони створюються на території зі спеціальним митним режимом, де виробляється експортна продукція чи продукція для заміщення імпорту. Ці зони користуються істотними податковими та фінансовими пільгами. Найбільше вони поширені у так званих "нових індустріальних країнах", таких як Аргентина, Бразилія, Мексика.

Науково-промислові парки або техніко-впроваджувальні зони. Виникли в 70—80-і рр. ХХ ст. У них концентруються національні та закордонні дослідні, проектні, науково-виробничі фірми, які користуються єдиною системою податкових і фінансових пільг. Найбільше число таких зон функціонує в США (технопарки), Японії (технополіси), Китаї (зони розвитку нової і високої технології). У них організовується розробка і випуск конкурентоспроможної наукомісткої продукції. Найвідомішим науково-промисловим парком є "Кремнієва долина" ("Силіконова долина") у США.

Сервісні зони являють собою території з пільговим режимом підприємницької діяльності для фірм, що надають різні фінансово-економічні, страхові та інші послуги. До числа сервісних зон відносяться офшорні зони та податкові гавані. Вони залучають підприємців сприятливим валютно-фінансовим, фіскальним режимом, високим рівнем банківської і комерційної таємниці, лояльністю державного регулювання. У цих зонах концентрується банківський, страховий бізнес, через них здійснюються експортно-імпортні операції, операції з нерухомістю, трастова і консалтингова діяльність. Зазвичай офшорні зони розповсюджені у невеликих острівних країнах, таких як Кіпр, Багамські острови, Науру. Проте вони також з успіхом функціонують у таких розвинених країнах, як Сінгапур, Китай, Ірландія, Бахрейн.

ВЕЗ екстравертивного типу орієнтовані на зовнішній ринок. Експорт складає від 75 до 90% усієї виробленої в

цій зоні продукції. ВЕЗ інтровертивного типу інтегровані в національну економіку.

Сьогодні в Україні поняття "вільна економічна зона" дискредитоване і асоціюється у більшості громадян, як правило, з корупцією і втраченими бюджетними коштами. Подібне дійсно має місце, хоча є приклади і досить успішних проектів, які дозволили залучити інвестиції у високотехнологічні виробництва і створити робочі місця. Через негативний відтінок будь-які ініціативи з впровадження спеціальних режимів економічної діяльності намагаються представляти окремо від закону про ВЕЗ (Закон України "Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон" від 13 жовтня 1992 року). Зокрема, Закон України "Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків" [4] жодного разу не посилається на нього (і взагалі не згадує про ВЕЗ), хоча технопарки є одним з найбільш поширених видів ВЕЗ.

На даний момент в Україні функціонують 10 ВЕЗ. Вони створені на різний термін функціонування та для досягнення різної мети. Це "Азов" (м. Маріуполь), "Донецьк", "Закарпаття", "Курортполіс Трускавець" (Львівська область), "Миколаїв" (Миколаївська область), "Порто-франко" (м. Одеса), "Порт Крим" (Автономна Республіка Крим), "Рені" (Одеська область), "Славутич" (Київська область), "Яворів" (Львівська область). Роки створення та роки, у які ВЕЗ мають бути ліквідовані, показані на рисунку 2.

Для вирішення проблем, які пов'язані зі створенням та функціонуванням ВЕЗ, доцільним є запозичення досвіду країн, в яких ВЕЗ успішно функціонують, і його адаптація до українських реалій. В якості прикладу розглянемо ВЕЗ, що функціонують у найбільших економіках світу — США та Китаї.

У США основними являються три типи ВЕЗ: зони зовнішньої торгівлі, підприємницькі зони і технологічні парки. Схематично типи ВЕЗ у США показані на рис. 3.

Зони зовнішньої торгівлі надають широкий спектр послуг. У них завозиться товар, який не тільки складається, сортується і упаковується. Тут його можна заново переробити, здійснити зборку певних видів продукції з компонентів місцевого або іноземного виробництва або навіть створити окремі види виробництва на базі продукції, що надходить в зону або створюється в ній. Зазвичай передумовами їх організації є вигідне географічне положення (близькість до міжнародних транспортних артерій, великим промисловим центрам, районам прикордонної торгівлі і т.д.) і наявність розвинутої інфраструктури (під'їзні шляхи, складські приміщення, вантажні термінали, вантажно-розвантажувальна техніка, стійке електро-, водо- та тепlopостачання). Тому, як правило, їх розміщують в портах і аеропортах або поблизу них. Функціонування зон зовнішньої торгівлі відстежується Митною службою США та Комітетом по зонах зовнішньої торгівлі.

Згідно з існуючим американським законодавством, зони зовнішньої торгівлі, що діють на території країни, підрозділяються на зони загального призначення і спеціалізовані субзони.

Перші торгові зони загального призначення були створені в США у середині 30-х років минулого сторіччя і розташовувалися у великих портах — Нью-Йорку, Новому Орлеані, Сан-Франциско, Лос-Анджелесі та Сієтлі.

Спеціалізовані зони (субзони) організовуються в інтересах окремих, зазвичай великих, компаній, діяльність яких виходить за рамки зон загального призначення. Вони створюються з метою розвитку експортного потенціалу, налагодження імпортозамінних виробництв. Спеціалізовані зони технічно є частиною зон загального призначення, але територіально розміщують-

Рис. 2. Термін дії вільних економічних зон в Україні

ся за їх межами, а іноді навіть на великій відстані від них. Перші спеціалізовані зони були створені в 1952 р.

До теперішнього часу зони зовнішньої торгівлі, чисельність яких становить вже більше 220, практично охопили всю територію країни — вони створені в 48 штатах.

До підприємницьких зон відносяться такі, які безпосередньо не пов'язані з обслуговуванням зовнішньої торгівлі. Початкове поняття вільної зони тут розмивається, оскільки митні пільги відходять на другий план або взагалі відсутні, а основну роль відіграють різні податкові, фінансові та адміністративні стимули.

Підприємницькі зони (ПЗ) виникли в США як породження неоконсервативного варіанту регіональної політики, спрямованої на пошкваллення дрібного і середнього бізнесу в економічно депресивних районах шляхом надання підприємцям більшої свободи діяльності та значних фінансових пільг.

За юридичним статусом підприємницькі зони в США поділяються на три типи — федеральні, штатні і місцеві, кожен з яких створюється рішенням урядових органів на федеральному, штатному і місцевому рівнях. Перша підприємницька зона, що знаходиться під юрисдикцією штату, була організована у Флориді в 1980 р.

Для отримання статусу підприємницької зони район, що виділяється для цих цілей, повинен відповідати ряду вимог, найбільш важливі з яких такі:

- більше 70% жителів даного району повинні мати особистий або сімейний дохід нижче 80% середнього доходу жителів даного міста чи всієї країни;

- рівень безробіття в цьому районі має значно перевищувати її середній рівень по всьому місту або всій країні.

Всього близько 1500 підприємницьких зон всіх рівнів діють в 700 містах, приміських і сільських районах США. Їх швидке поширення пояснюється вже згадуваними економічними та іншими пільгами, які надаються американським компаніям, що діють на їх території. Оскільки розвиток виробництва і скорочення безробіття є двома основними цілями державних програм ПЗ всіх рівнів, то федеральна, штатна і місцева влада надають їм усяляке сприяння в досягненні поставлених завдань.

Технологічні парки (техніко-впроваджувальні зони) заявили про себе як про нову ефективну форми інтеграції науки і виробництва, як про місце розгортання інноваційної діяльності і створення венчурних (ризикових) фірм, зайнятих розробкою нових технологій. Зазвичай вони представляють собою територіально згруповану сукупність наукових лабораторій і виробничих приміщень, наданих на пільгових умовах в оренду венчурним фірмам, зайнятим комерційним освоєнням перспективних наукових та технологічних нововведень та ідей.

У США існують два типи технопарків: ті, що виникли спонтанно, з ініціативи окремих осіб або приватних організацій, і ті, що створювалися за вказівкою влади окремих штатів.

До першого типу відносяться такі технологічні парки, як Силіконова долина в м. Санта-Клара (Каліфорнія), технопарк "Бостонська дорога 128", а також Парк-Трикутник Північної Кароліни, створений в центрі району, де розташовуються три університети: Дюка, Північної Кароліни і Університет штату Північна Кароліна.

На сьогоднішній день в США налічується 150 технопарків (більше 30% їх загальносвітової чисельності). Ці парки є, як правило, власністю на пайових засадах університету, місцевого муніципалітету, акціонерних товариств і асоціацій. Деякі з них функціонують на прибутковій основі, інші є безприбутковими організаціями.

Ім властива одна характерна риса — надання допомоги на пільгових умовах венчурним компаніям, окремим винахідникам і вченим, які розробляють нові види продукції і технологій. Ще одна характерна риса діяльності технопарків — його співпраця з промисловими

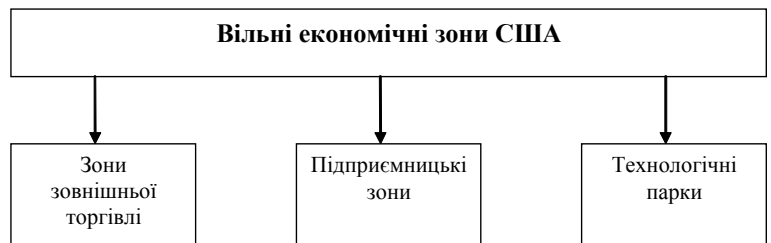

Рис. 3. Типи вільних економічних зон у США

компаніями. Основною перевагою цієї співпраці для промислових компаній є доступ до університетських ресурсів, можливість залучати до роботи викладацький склад, найбільш здібних студентів і аспірантів, користуватися бібліотекою і т.д.

Про роль, яку відіграють технопарки в економіці США, свідчить той факт, що "Силіконова долина", яка вважається центром високотехнологічної індустрії, забезпечує одну п'яту світового виробництва комп'ютерної та обчислювальної техніки. Технопарки активно сприяють підвищенню наукоємності американських товарів, що збільшує конкурентоспроможність продукції США на світовому ринку.

Розглядаючи проблему розвитку технопарків і ВЕЗ, необхідно розглянути досвід Китаю. Типи ВЕЗ у Китаї представлені на рис. 4.

На початку 1984 року в якості одного з етапів проведення політики "відкритих дверей" уряд Китаю вирішив заснувати на прибережних територіях зони техніко-економічного розвитку (ЗТЕР). З 1984 по 1988 рр., у містах з'явився 14 ЗТЕР. У 1992 і 1993 рр. було утворено ще 18 національних ЗТЕР. З 2000 по 2002 рр. Державна Рада ухвалила рішення про створення третьої групи зон.

Державні ЗТЕР — це відносно невеликі ділянки території, виділені в межах відкритих міст, у тому числі і тих, що розташовані на узбережжі. Виконуючи роль "вікон і баз" відкритої економіки, "магніту" для залучення капіталу, а також стимулу розширення експорту, високотехнологічного розвитку і сприяння регіональної економіки, вони стають потужним рушієм розвитку регіональної економіки і відіграють важливу роль у вдосконаленні економіки і структури промисловості регіону. ЗТЕР мають великі досягнення і стають привабливими об'єктами для іноземних інвестицій, а також основним потенціалом розвитку експорту.

Створені за постановою Державної Ради, Зони вільної торгівлі (ЗВТ) являють собою економічні території, що знаходяться під особливим митним контролем і розглядаються як база залучення іноземних інвестицій і здійснення експортної торгівлі. Торгівля товарами експортної переробки завжди була і залишається дуже важливою ланкою економічного розвитку Китаю. Зараз в Китаї 15 зон вільної торгівлі, розташованих на території основних портів або поблизу них і забезпечених засобами експортно-імпоротної діяльності.

Кожна ЗВТ, як правило, являє собою територію в 6—10 кв. км, що дозволяє вести багато видів економічної діяльності, такі як зберігання товарів, валютні операції, маркетинг, торгівля і експортна переробка. На території ЗВТ зазвичай проводяться такі прості операції, як класифікаційне тарифне керівництво, погрузка запасних частин, складування, пакування та брендування.

Зони розвитку високотехнологічного виробництва (ЗРВВ) ґрунтуються на інтенсивних видах інформаційної технології і відкритості операційного середовища і в основному залежать від власної наукової та технічної бази Китаю, його економічного потенціалу. Вони є концентрованими зонами, створеними з метою максимального перенесення наукових і технічних досягнень в область практичної виробничої озброєності через доступну в місцевих умовах функціональну і фізичну оптимізацію з орієнтиром на місцеві та закордонні ринки, а також на

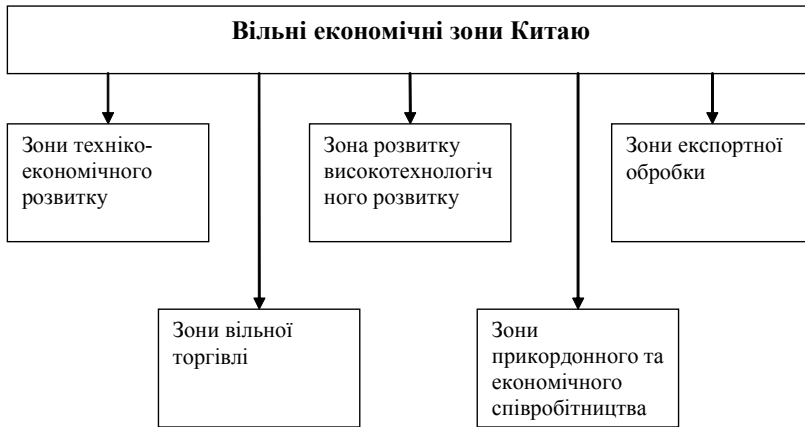

Рис. 4. Типи вільних економічних зон у Китаї

які користуються пільгами при сплаті митних зборів.

Хоча КНР визначає ЗЕО як "закриті території", це означає лише те, що ЗЕО фізично відділені від решти території економічного розвитку, в якій вони знаходяться. Всі товари, весь штат працівників і транспорт повинні підлягати огляду при появі в зоні і залишення її. Ніхто з персоналу не може проживати на території ЗЕО. Для іноземних же інвестицій ЗЕО юридично і практично відкриті.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши позитивний досвід США та Китаю, можна зробити висновки, що ВЕЗ необхідно створювати у тих районах, де існують певні умови для цього і, перш за все, є потреба у цих ВЕЗ. Створення ВЕЗ в Україні є дуже перспективним і за умови правильного підходу до цього питання дозволить розв'язати багато проблем, таких як безробіття, застарілість обладнання на виробництві, відставання у технологіях. Пристосування досвіду США та Китаю до українських реалій дозволить створити ефективну систему ВЕЗ на території України та сприяти подальшому розвитку як окремих міст та територій, так і економіки загалом. Слушно буде створити декілька нових зон на території України, наприклад у Автономній Республіці Крим, щоб активізувати розвиток туристичної індустрії у цьому районі, який має усі передумови для того, щоб стати досить відомим і прибутковим курортом. Також вільні економічні зони можна створити на територіях Запорізької та Дніпропетровської областей, діяльність яких буде спрямована на вдосконалення промисловості цих областей та вироблення більш конкурентної продукції на експорт. Необхідним є доопрацювання законодавчої бази України щодо ВЕЗ та створення ефективної системи контролю за їхньою діяльністю з метою недопущення корупції у цих зонах та нецільового витрачання бюджетних коштів. Ця система контролю дозволить отримувати максимальний ефект від ВЕЗ та залучити до них більше інвестицій, насамперед закордонних.

розвиток китайської наукомісткої індустрії. Підприємства цих зон можуть мати податкові й певні митні пільги, що встановлюються в КНР. Створення Зон Високих технологій почалося в 1988 році. На сьогоднішній момент в КНР налічується близько 53 зон розвитку високотехнологічного виробництва державного рівня. Однак слід звернути увагу на те, що існують також зони провінційного рівня — так звані науково-технічні парки. Вони створюються на позабюджетні гроші, дуже часто із залученням цільових іноземних інвестицій. Найчастіше донорами для створення таких парків виступають іноземні китаїці (хуацяо) або урядові та підприємницькі кола країн з високим відсотком етнічних китаїців: Сингапур, Таїланд, Бірма, Індонезія і т.п.

Особливий тип зон, зона прикордонного економічного співробітництва, створена на північному сході. ЗПЕС розвивають прикордонну торгівлю для прикордонних відкритих міст і здійснюють обробку товарів для реекспорту. Відкритість зовнішньому світу з прикордонних областей центрального та західного Китаю — це важлива політична складова в розвитку торгівлі, економіки і встановлення добрих відносин з сусідніми країнами. Ця складова відіграє позитивну роль у розвитку економіки в областях проживання національних меншин.

У квітні 2000 р. Державна Рада КНР схвалила створення зон експортної обробки (ЗЕО) в 15 містах. Цей вид зон являє собою особливо обмежену територію, що знаходиться під митним контролем. Вони обмежені територією в 2—3 кв. км, виділених, як правило, у межах існуючої зони розвитку (зазвичай в межах ЗТЕР).

ЗЕО забезпечує менше втручання бюрократії у здійснення експортної обробки, оскільки товари можуть ввозитися в ці зони без супроводу формальними деклараціями і без оплати мит на товари, які підготовлені для реекспорту.

Згідно з роз'ясненням Китайської Асоціації ЗР, ЗЕО створюється як особливо обмежена територія, що знаходиться під наглядом митних органів і являє собою один з важливих кроків, які здійснює Китай у напрямі розширення його участі в міжнародному ринку і подальшої відкритості його ринку зовнішнього світу. На сьогоднішній момент в Китаї існує 15 ЗЕО.

Центральний Уряд КНР заснував ці невеликі території як абсолютно ізольовані ділянки, що перебувають під цілодобовим контролем митниці, для проведення експортних операцій і придушення нелегального продажу безмитного сировинного імпорту. У цих зонах дозволені лише процедури, пов'язані з експортною обробкою, із зберіганням товарів, потрібними процедурами їх обробки на підприємствах зони, і з вантажними перевезеннями. Вузька мета, поставлена перед ЗЕО, дозволяє Китаю надавати такі заходи заохочення компаніям, що займаються експортною обробкою, які недоступні ні ЗВТ, ні автономно працюючим підприємствам,

Література:

1. Родионова И.А. Мировая экономика: навч. посіб. / И.А. Родионова. — СПб.: Питер, 2005. — 383 с.
2. Авдокушин Е.Ф. Международные экономические отношения: учебник / Е.Ф. Авдокушин — М.: Юристъ, 2006. — 366 с.
3. Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон: закон України від 13 жовтня 1992 року № 2673-XII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2673-12>
4. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків: закон України від 16 липня 1999 року № 991-XIV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/991-14>
5. Спиридонов И.А. Мировая экономика: підручник / И.А. Спиридонов. — М.: Инфра-М, 2005. — 256 с.
6. Азия — бизнес-информация для России [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.abirus.ru/content/552/>
7. Сайт факультета міжнародного бізнесу Омського державного університета. — Режим доступу: <http://catalog.fmb.ru/index.shtml>
8. Молдован А. Какие СЭЗы нужны Украине? // Зеркало недели. — 2011. — № 27. — С. 11—12.
9. Кузьменко В.П., Кузнецова Л.И. Свободные экономические зоны: мифы и реальность. // Украинский научно-практический журнал "Экономика предприятия". — 1999. — № 2—3. — С. 24—34.

Стаття надійшла до редакції 24.10.2012. р.